

Voorwoord

BIJ HET VALLEN VAN DE BLAADJES

De aantekening is simpel, schrijft marien ecooloog Kees Campuysen in het gedetailleerde openingsverhaal van deze *Scharrelaar*: ‘#536, voorover in het moeras, vrij vers, donker dier, staart omhoog, insectenvraat, verder intact, 60°07.681'N, 02°05.109'W’.

De aanblik van die donkerbruine vlek in het felgroene Schotse veenmos, waaruit een omhoogstekende vleugelpunt zachtjes in de wind lag te wuiven, was natuurlijk al onheilspellend. En jawel, de ogenschijnlijk klinische aantekening verraadt een heel drama: vogelgriep. Ook in Schotland dus, uitgerekend op Foula, ‘het meest afgelegen, legendarische vogeleiland van de Schotse Shetlandeilanden.’ En er zat niet eens een r in de maand.

De auteurs van deze *Scharrelaar* gingen volop naar buiten, zoals het hoort. Wat ze er aantreffen is helaas niet alleen maar feest, nu de natuur met droogte, hittegolven, stikstof en ook nog dat ellendige griepvirus klap op klap krijgt te verwerken. Gelukkig blijkt de veerkracht telkens weer groter dan de sombermans bij het vallen van de blaadjes geneigd is te denken. Zie hoe op Texel dit jaar de gehele kolonie grote sterns leek te bezwijken onder de griep, totdat in de nazomer toch weer zo’n 600 paren ruim 300 jongen hadden grootgebracht.

Niet minder gelukkig: het leven stroomt volop door de kolommen van deze *Scharrelaar*. Lees hoe Stefan Brijs na het over-

lijden van zijn moeder in Andalusië de roodstuitzwaluw heeft mogen verwelkomen in zijn tuin. 'Troost vermomd als een zwaluw.'

Hoe Marja Vuijsje betoverd raakte door de Chileense flamingo's bij het zoutmeer in de Atacamawoestijn. 'Elk mensengeluid was verstomd, je hoorde alleen nog wat flamingo's, een enkele plevier en een licht kabbelen van het nu bijna purperen water.' Vuijsje wilde er nooit meer weg. Beetje jammer dat haar reisgenoot daar anders over dacht.

Lees hoe zes jonge ijsvogels als parels in een juwelenkist werden opgediept uit hun ondergrondse nestruimte langs een wtertje bij Kortenhoeft, om geringd door het leven te gaan: 'Blijf hier maar eens koud onder, zes van die oogverblindend blauwe wonderen der schepping.'

Er vliegen goudvinken, kraaien, zilverreigers en stadsduiven door dit nummer. En nog veel meer. Bij het vallen van de blaadjes en de dreiging van nieuwe griepgolven: lees en laaf u aan het vogelverlangen, aan het leven. Het medicijn in donkere tijden.

Redactie *De Scharrelaar*:

Emile Brugman

Caspar Dullaart

Jean-Pierre Geelen

Saskia van Loenen

Alexander Reeuwijk

Kees Camphuysen

GRIEP

Is het jou ook niet opgevallen, dat aanhoudende zachte geroezemoes van de afgelopen vijftien jaar over aviaire influenza, de vogelgriepstam die H5N1 wordt genoemd, onder deskundigen op het gebied van infectieziekten? Dat komt doordat ze zich ernstig zorgen maken over vogelgriep. Als H5N1 muteert of zichzelf op precies de juiste manier opnieuw assembleert, als het zich aanpast aan mens-op-mensoverdracht, dan zou H5N1-influenza de grootste en snelst dodelijke ziekte sinds 1918 kunnen worden.

David Quammen, 2020 (vertaling Peter Diderich)¹

Een scherp snappend geluid met een klein kraakje erin. Tweemaal, kort na elkaar, dan kan ik weer verder. Tijdens het lopen frommel ik aan het oranje schkaartje in mijn rechterjaszak, waarbij ik probeer te voorkomen dat de metalen snijvlakken mijn vingers raken. Altijd in dezelfde zak, punt omlaag, klaar om straks weer bij de plastic ogen aan te kunnen pakken. Elke stap die ik zet gaat gepaard met een zuigend geluid. Drassig terrein. Even rondkijken was genoeg geweest om de volgende patiënt te ontdekken, twintig meter verderop, een donkerbruine vlek in het felgroene veenmos. Een vleugelpunt steekt omhoog, wuift zachtjes in de wind heen en weer. Oppassen nu, want de grond golft ineens onder mijn voeten, slappe bodem, je kunt hier eigen-

lijk nooit zomaar recht op je doel afstevenen, het blijft opletten geblazen. Ik verander van richting en maak van een schapenspoor gebruik om droger terrein te bereiken. Wegzakken in dit moeras is geen goed idee, zeker niet met dit druilerige, kille weer. Een snelle sprong over een smal stroompje en jawel, nummer 536 ligt voor mijn voeten. Het is een vast ritueel geworden: fototoestel uit de rechterbroekzak halen, het kadaver fotograferen, fototoestel terugstoppen, gps pakken (rechterborstzak), opschrijfboekje pakken (linkerjaszak), geografische positie aflezen en noteren. De aantekening is simpel: '#536, voorover in het moeras, vrij vers, donker dier, staart omhoog, insectenvraat, verder intact, 60°07.681'N, 02°05.109'W'. Dat met die gps is nog een heel gehannes, want de cijfers op het beeldschermje zijn klein. De jaren gaan ook bij mij tellen en ik moet steeds mijn bril afzetten om ze goed te kunnen lezen. Dan de gps wegstoppen, bril opzetten, vogel met de punt van mijn laars omdraaien. Geen ringen aan de poten te zien, gelukkig. Boekje weg, schaar tevoorschijn om de vleugelpunten af te knippen, 'snap, snap', schaar wegstoppen, en daar gaan we weer. Door het lange, diepe gletsjerdal, langs een meanderende beek omringd met verraderlijke moerassen, in oostelijke richting, terug richting bewoonde wereld. Motregen gecombineerd met heftige windvlagen, Schotland op zijn best.

Het leek zo'n goed idee, een zomer met mijn geliefde mee die een audioportret wilde gaan maken van een 'stervend eiland'. Na zelf zestien jaren achtereen, elke zomer weer, op Texel de broedbiologie bestudeerd te hebben van de daar nestelende meeuwen, een arbeidsintensieve vorm van veldonderzoek waarmee je van april tot en met augustus bijna dagelijks doende bent,² leek me dat een verfrissende afwisseling. Anderhalve maand naar Foula, het meest afgelegen, legendarische vogeleiland van de Schotse Shetlandeilanden. Een paar maanden tussen de papegaaidui-

kers en de grote jagers slenteren, wie wil dat nou niet. Ik zou wel iets bedenken, iets van dieetonderzoek of zo, zeevogels genoeg, of anders gewoon de lokale, inmiddels al behoorlijk oude vogelaar van dienst helpen met haar jaarlijkse monitoring van de zeevogelkolonies op het eiland. Misschien wel een boek lezen op een regenachtige dag, of zelf iets schrijven. Genoeg te doen. Ik had Threes op het eiland geweest tijdens een eerder bezoek aan de Shetlands. 'Daar, aan de horizon, dat is Foula, daar kunnen we nu helaas niet heen, maar dat is een stervend eiland,' had ik erbij gezegd. Ik had haar verteld wat ik ervan meende te weten: dat er steeds minder mensen woonden, dat de school nog maar één leerling had, dat het bijna onmogelijk was om de nieuwe generatie over te halen zich daar te vestigen als *crofter* (keuterboer). Het had haar geïntrigeerd en vijf jaar later werd ik voor het blok gezet: 'Als je nou nog niet meegaat, ga ik alleen.'

Iets verderop vind ik er drie tegelijkertijd. Ik slaak een zucht. Twee zijn er voorover in het water gevallen, een derde ligt ruggelings in de hei aan de rand van het moeras. Even denken wat nu handig is: eerst de vogels een voor een fotograferen, dan een enkele positie noteren voor het drietal, de conditie van de dieren beschrijven, spullen wegstoppen, vogels omkeren en op ringen controleren, schaar pakken, vleugelpunten afknippen en dan door? Dat lijkt werkbaar, maar het gaat al mis bij de tweede vogel, want ik zie een stalen ring om de poot zitten. Eerst even alles afmaken dus, maar dan volgt er na het knippen nog het afnemen van die ring, het noteren van de code die daarin gegraveerd staat, het vervolgens in een plastic zakje verpakken en het wegstoppen ervan. Normaal een peulenschil, maar ik moet direct contact met deze dode vogels zien te vermijden. Het valt niet mee om het doorweekte dier uit het water te trekken. En dan zijn we er nog niet, want in dit zompige veenmos kan ik niet knielen. Met de schaar trek ik de vogel aan een vleugel verder,

de drogere heide in. Gelukt, niks met mijn handen aangeraakt. Uit het voorste vakje van mijn tas trek ik de ontringtang tevoorschijn en een spuitflesje bleekwater. Uit een kleine linkerborstzak peuter ik een rolletje boterhamzakjes, trek er een exemplaar vanaf en stop de rol zorgvuldig weer terug. Ik schrijf het nummer van deze vondst met een zwarte viltstift op het zakje, steek mijn hand erin zodat het binnenstebuiten om mijn vingers zit, pak de ring daarmee vast, wrik met mijn andere hand de punten van de tang in de ring, buig hem open en pak hem van de poot af. Ik noteer de code, HT 19652, knoop het zakje met de ring erin dicht, spuit bleekwater over mijn handen, over de tang, over de schaar, over alles wat ik net heb vastgehouden, en stop de boel weer op hun vaste plekken weg. Ik ga rechtop staan, kijk om of ik niets heb laten liggen en loop verder. De teller staat op 539. Ik hoor vier drummende watersnippen en boven mijn hoofd zingen twee veldleeuweriken de longen uit hun lijf. Ik zie het maar als een aankondiging dat de motregen gauw zal minderen. Of die regen deert ze niet, dat zou ook kunnen.

Kort voor ons vertrek kwam er ineens een verzoek binnen van een Schotse onderzoeker die er lucht van had gekregen dat ik voor langere tijd op Foula zou zitten. Mijn aanwezigheid leek hem een buitenkans, omdat er tegenwoordig bijna geen ornithologen meer naar het eiland toe gaan. Na jaren van intensief onderzoek naar de grote jager vanuit de Universiteit van Glasgow had men het opgegeven. De broedresultaten waren dermate teleurstellend, daar kon je met goed fatsoen geen student meer aan blootstellen. Iets met zandspiering, of liever gezegd het gebrek daaraan door overbevissing, klimaatverandering en nog zo wat factoren. Die veranderingen hadden overigens nog veel meer gevolgen gehad. Eigenlijk ging het alleen met de grote jager en de jan-van-gent nog wel aardig, en natuurlijk ook met de noordse stormvogel, maar dat laatste kon merkwaardig genoeg

niemand iets schelen. Drie vogelsoorten, de noordse pijlstormvogel en twee stormvogeltjes waren helemaal van het eiland verdwenen, de andere zeevogelpopulaties stortten in, soms met tot 95 procent reductie in aantallen.³ Van alle zeevogels was het broedsucces geweldig afgenomen, elk jaar weer. Foula (afgeleid van het Oudnoorse Fuglǫ, ofwel vogeleiland) deed z'n naam steeds minder eer aan. Waar ooit het collectieve gekrijs van duizenden noordse sterns en drieteenmeeuwen als oorverdovend werd gekenschetst,⁴ hoorde je nu alleen nog maar het zachte gesnor van baltsende watersnippen en de zang van piepers en leeuweriken.

'I heard you plan to go to Foula this summer, Kees, could you please do us a favour?' Ik had me vereerd gevoeld, nu mij werd gevraagd om de populatieomvang van de grote jager voor ze vast te stellen. De laatste telling was alweer zeven jaar geleden uitgevoerd. 'Geen tijd, geen mensen, je begrijpt het wel.' De reden voor het verzoek overviel me echter: er was nogal wat sterfte geweest onder grote jagers op Foula, vorig seizoen, iets met vogelgriep. De jagers, aaseters immers, waren in contact gekomen met besmet waterwild, zo werd verondersteld. Ik luisterde maar half, realiseerde ik me later, maar ik zou de gegevens van de laatste twee tellingen opgestuurd krijgen plus een kaart met vaste telgebieden.

Vogelgriep? Grote jagers en vogelgriep? Ik had iets gemist kennelijk. Er zit meestal een flinke onbetrouwbaarheidsmarge rond tellingen van kolonievogels, dus die extra-sterfte door vogelgriep van het voorgaande jaar zou dan wel verdomd hoog moeten zijn geweest om überhaupt meetbaar te wezen. Maar niet getreurd, ik nam me voor me goed op mijn nieuwe taak voor te bereiden. Iets zei me dat ik ook een 'ontringtang' moest inpakken. Alleen vogelringers weten wat dat is, een handig instrument om een roestvrijstalen genummerde ring van de poot van een vogel te kunnen halen. Vroeger werd er op Foula enorm

veel geringd, vooral onder de grote jagers, dus misschien lagen er nog wel een paar oude kadavers van die sterfte van vorig jaar. Die tang zou me dan van pas komen.

‘Verdomme... Verdomme!’ Ik was even omhooggelopen om op een bult veen een beter overzicht te krijgen van het gebied, maar wat ik zie, tart elk voorstellingsvermogen. Ik vloek hardop, hetgeen zinloos is, want er is niemand om daarvan onder de indruk te raken. In de moerasvlakte voor me zie ik vijf, zes... negen, tien... in totaal zestien dode grote jagers liggen. Twee stappen opzij en ik zie er nog vier. Dit is niet te doen. Ik loop hier nu al uren en ik hoopte dit verrekte dal vandaag nog af te krijgen. Diep ademhalen en doorgaan dan maar. Ik besluit de dode vogels in bij elkaar liggende groepjes op te delen, vier verschillende plekken, slechts vier locaties met de gps en niet allemaal apart, vier keer eerst alles fotograferen, plek noteren, beschrijven, schaar pakken... snap snap, snap, snap... en dan op naar de volgende plek. Gelukkig blijken er ditmaal geen ringen tussen te zitten, dat scheelt weer wat handelingen. Twee vogels liggen onbereikbaar diep in het moeras, die blijven noodgedwongen ongemarkeerd. Nog anderhalve kilometer te gaan. De motregen wordt inderdaad minder. Een flodderig, kauwgum kauwend schaap loopt langzaam voor me uit.

Veel van de dode grote jagers die ik in het dal vind liggen er al een tijdje, een enkeling zelfs al weken. De zompige moerassen en kleine meertjes hier fungeren als badplaats en ‘club’, plekken waar jagers ongestoord hun veren kunnen verzorgen zonder daarbij in het territorium van een soortgenoot terecht te komen. Dit blijken de plekken te zijn waar de meeste kadavers liggen. Wanneer ik tegen de heuvel op loop om ook de aangrenzende broedgebieden te onderzoeken vind ik veel minder dode dieren. Het lopen wordt zwaarder (steil omhoog of omlaag), de kadavers liggen bovendien beter verstopt in het geaccidenteerde ter-

rein. Al snel zie ik er toch weer een. Wanneer ik het lichaam heb bereikt ontvouwt zich het drama dat zich hier heeft afgespeeld. De verse dode grote jager (rigor mortis) ligt op haar zij naast een nest met daarin twee eieren. Een tiental meters verderop probeert een nog levend dier, de partner, met gespreide vleugels weg te lopen, struikelend over de eigen poten. Al snel zakt de vogel in elkaar; met draaiende ogen en een achteroverslaande kop lijkt hij zijn lot vervolgens af te wachten. Ik film de spastische bewegingen van het stervende dier, fotografeer en markeer het kort tevoren gestorven wijfje en verlaat de nestplaats. In het voorbijgaan zie ik dat een van beide eieren op het punt staat om uit te komen. Het piepende jong in het ei is nog op meters afstand hoorbaar. Van de volwassen dieren tel ik ook het stervende exemplaar vast mee, zonder het al te willen merken: 560, 561. De kuikens zullen in mijn statistieken geen rol spelen.

Het contact met de Schotten verliep tijdens onze voorbereidingen uiteindelijk moeizaam. De enige vogelaar op het eiland, Sheila Gear, wist niet wie ik was en wat ik kwam doen en hield de boot af. Zij kende als amateur de arrogantie van veel beroepsornithologen maar al te goed.⁵ Heel af en toe kreeg ik een kort e-mailtje als antwoord op mijn vragen. De vertegenwoordiger van Nature Scotland, een *policy and advice officer*, nota bene de bron van het aan mij gerichte verzoek om een telling uit te voeren van broedende grote jagers die de pandemie van 2021 overleefd hadden, was een typische ambtenaar met strikte werktijden en een haperend archief. Hij gaf alleen antwoord als hem dat zelf goed uitkwam. De laatste telling was zoekgeraakt, dus stuurde hij me de gegevens uit 2007. Vijftien jaar oude data! Uitgerekend Sheila stuurde me ten slotte foto's van met de hand beschreven kaartbladen, opgeprikt aan de muur in haar eigen huis, waarop ze indertijd de resultaten – van de nu in het overheidsarchief ontbrekende telling uit 2015 – voor zichzelf had genoteerd.